

gerekli iradeyi alması onun için çok büyük bir avantaj oldu ve böylece rahatlıkla çalışabildiği İstanbul'a birçok defa daha giderek "bu unutulmaz güzellikteki şehrin" mimari ve sanat zenginliklerini ölçmeye, rölövelerini çıkarmaya, fotoğraflarını almaya girişti. Hazırladığı eser, 1907-1912 yılları arasında Berlin'deki E. Wasmuth Yayınevi tarafından formalar halinde yayımlandı ve *Die Baukunst Konstantinopels* adını taşıyan kitap baskısı tamamlandığında biri metin, biri levhalar olmak üzere iki bölüm olarak ciltlenip (levhalar bölümünün bir kısmı iki cilt halinde) piyasaya sürüldü. Fotoğraflar, merkezi Berlin'de bulunan Alman Foto Arşivi tarafından o yılların en mükemmel tekniğiyle çekilmiş, rölöveler ise beraberinde getirdiği Dresden Teknik Üniversitesi'nin öğrencileri tarafından çizilmişti. Ancak bunların hepsinin aynı dikkat ve itina ile kâğıda geçirildiği söylenemez; bugün bazı çizimlerde hata ve eksikliklere rastlanmaktadır. Metin bölümünde de Gurlitt'in, Türk ve İstanbul tarihini yeteri kadar tanımadığı için bazı yanlışlar yaptığı görülür. Meselâ Topkapı'da surların dışında yer alan Dâvud Paşa Kasrı'nın cami olduğunu sanmış, Mahmud Paşa Camii'nin barok üslûptaki son cemaat yeri revaklarının XVIII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilen bir tamire ait olduğunu farkedemeyerek bunların Fâtihten Mehmed döneminde İstanbul'a gelen İtalyan ustalarınca meydana getirildiğini ileri sürmüştü, şimdiki Fâtihten Camii'nin 1766 depreminden sonra yeniden inşa edildiğini bilmediği için de binanın XV. yüzyılda Rum mimarı Khristodulos tarafından yapıldığı kanaatinde olduğunu açıklamıştır. Fakat bütün bunlara rağmen eser, İstanbul'un Osmanlı dönemi yapılarını ilk defa rölöve ve fotoğrafları ile birlikte Batılı okuyuculara tanıtmış oluyordu; ayrıca İbrâhim Edhem Paşa'nın milletlerarası Viyana sergisi için hazırladığı, 1871'de basılan *Usûl-i Mi'mârî-i Osmânî*'ye göre de daha iyi bir çalışmanın ürünü idi.

Die Baukunst Konstantinopels'in basımı sırasında Gurlitt Leipzig'de resimli kitaplardan meydana gelen "Die Kultur" başlıklı bir diziyi yönetmeye başlamış ve *Konstantinopel* adlı eserini bu dizinin XXXI ve XXXII. ciltleri olarak yayımlamıştır. Müellif bu kitapta İstanbul'un kültür tarih bakımından tahlilini yaparken Bizans dönemine ağırlık vermiş, Osmanlı sanatını anlatırken de İtalyan ve İran tesirlerini birinci planda tutmuştur. Her şeye rağmen bu küçük kitap da İstanbul'u başkala-

rı tarafından pek denenmeyen bir biçimde tanıtması sebebiyle değer taşımaktadır.

Gurlitt, genel okuyucu kitesine hitap eden bazı makaleler dışında (meselâ "Konstantinopel und türkische Kunst", *Westermanns Monatshefte* [Leipzig 1908], nisan ve mayıs sayıları) Türk sanatıyla ilgili birkaç ilmî yazı daha yayımlamıştır. Edirne'deki Türk eserlerine dair makalesi bunların başında gelir ("Die Bauten Adrianopels", *Orientalisches Archiv*, sy. 1 [Leipzig 1910-1911], s. 1-4, 51-60). Çok kısıtlı bir süre içinde acele ile yapılan bu çalışma, Osmanlı dönemi Türk mimarisinin Edirne'deki örneklerini ilk defa tanıtan yazıdır. Bunu, eski resim ve gravürlerin yardımıyla İstanbul'un XVI. yüzyıldaki tarihî topografyasını incelediği ve aynı dergide yayımladığı "Zur Topographie Konstantinopels im XVI. Jahrhundert" (sy. 2, s. 1-9, 51-65) başlıklı makalesi ve onu da İznik'teki Osmanlı dönemi Türk mimarisinin ilk örnekleri üzerine kalem aldığı, yine aynı dergide yayımlanan "Die islamitischen Bauten von Iznik-Nicea" (sy. 3, s. 49-60) adlı araştırması takip etmiştir. Gurlitt'in İstanbul hakkındaki eserlerinden pek az tanınan bir tanesi de şehrin geç antik dönemden kalan Çemberlitaş, Arcadius sütunu gibi hâtıra anıtlarına dair broşürüdür (*Antike Denkmalsäulen in Konstantinopel*, München 1909 [?]).

Türkiye ve İstanbul hakkındaki çalışmalarından sonra Balkan ülkeleriyle meşgul olan Gurlitt, I. Dünya Savaşı yıllarında bir taraftan Dresden'in şehir planı üzerinde yaptığı çalışmalarla şehircilğe dönkerken bir taraftan da savaş içinde tarihî eserlerin korunması konusunda konferanslar vererek yayımlar yapmıştır. Ayrıca Zagreb ve Düsseldorf'un şehir planlamalarına da katkıda bulunmuştur.

İlim adamlarının belli bir yaştan sonra emekliye ayrılması gerektiği görüşünü taşımasına rağmen emekli olduğunda (1920) "sevgili öğrencilerinden kopmanın kendisine çok dokunduğunu" itiraf eden Gurlitt daha uzun yıllar yaşamış ve Berlin'de ölmüştür. Ölümünden bir süre önce, Türk sanatına yaptığı hizmetler göz önünde tutularak Türk Tarih Kurumu'na şeref üyesi seçilmişti.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Jahn, "Cornelius Gurlitt", *Die Kunstgeschichte der Gegenwart in Selbstdarstellungen*, Leipzig 1924, s. 1-32 (kendi ağzından hayat hikâyesi); Semavi Eyice, "Gurlitt, Cornelius", *DBİst.A*, İstanbul 1993, III, 432-434.

SEMAMİ EYİCE

GURLULAR

(الغوريون)

Horasan, Afganistan
ve Kuzey Hindistan'da hüküm süren
bir İslâm hânedanı
(1000-1215).

Herat'ın doğu ve güneydoğusunda bulunan Orta Afganistan'ın dağlık bölgesiyle Gürcistan'ın (Garşistan) güneyi, Cüzcân, Ferahrûd, Herîrûd ve Murgap nehirlerinin yöresindeki topraklara Gür denilirdi. Burası Şensebânîler'in (Gurlular) yurdu idi. Gazneli hâkimiyeti sırasında küçük bir kabilenin reisi olan Şensebânî'nin emîrleri önce Gur toprakları üzerinde siyasî hâkimiyetlerini kurdular, daha sonra nüfus sahalarını giderek genişlettiler ve nihayet XII. yüzyılda büyük bir güce sahip oldular.

Şensebânî hânedanının ilk dönem tarihi, efsaneler içinde kaybolmuştur. O bölgede yaşamış bir tarihçi olan Minhâc-ı Sirâc Cüzcânî, Gıyâseddin Muhammed b. Sâm'ın saray şairi Fahreddin Mübârek Şah Merverrûzî tarafından yazılan manzum *Nisâbnâme*'ye dayanarak Şensebânîler'in İran'ın efsanevî ve zalim kralı Dahhâk'ın soyundan geldiğini, Dahhâk'ın Arap menseli olduğunu ve bundan dolayı Arap olmayan bölgelerde torunlarının Tâzî (Tâzikler) olarak bilindiğini kaydeder. Dahhâk'ın hâkimiyetine daha sonra İran'da krallık makamına geçecek olan Feridun tarafından son verilmesi üzerine torunları, zaman içinde gittikçe çoğaldıkları Gur'un erişilmez dağlık bölgelerine sığındılar. Cüzcânî bunların Hz. Ali zamanında müslüman olduklarını söyler.

Utbi ve Beyhaki'ye göre Gur halkı genel olarak hak dinlerine inanmaktaydılar. Bununla beraber Herîrûd'un yukarı kısmındaki Âhengerân'ın reisi olan Muham-

Gurlular

med b. Sûrî gibi Gur'un sınır bölgelerindeki birkaç kabile reisinin müslüman olduğu bilinmektedir. Bunlar Gazneli topraklarına yağma maksadıyla akınlar düzenleyip ticarî kervanların yolunu kesince Mahmûd-ı Gaznevî onları cezalandırmak için bir sefer düzenledi. Muhammed b. Sûrî yenilgiye uğratıldı ve esir alındı (1010). En büyük oğlu Ebû Ali onun yerine reis yapıldı. Herat valisi olan Şehzade Mesud da Curvas'ın isyan eden Şîsânî reisini cezalandırmak için bir sefer düzenledi (1020). Âsileri yenilgiye uğratan Mesud fethedilen bölgeyi muhtemelen Ebû Ali Şensebânî'ye bırakmıştır. Ebû Ali'nin kontrolü altında bulunan bölgelerde cami ve medreseler inşa ettirdiği, din adamları ve âlimleri koruduğu, din ve eğitim kurumlarının bakımı için pek çok vakıf kurduğu söylenir. Ebû Ali daha sonra yeğeni Abbas tarafından yönetimden uzaklaştırıldı.

Abbas'ın Gur'da idareyi ele geçirdiği tarih bilinmemekteyse de Gazneli İbrâhîm'in saltanatı döneminde (1059-1099) meydana geldiğine göre bu olayın V. (XI.) yüzyılın ortalarında gerçekleştiği düşünülebilir. Cûzcânî'nin verdiği bilgidен o dönemde Şensebânî şehzadelerinin, tâbi oldukları Gazneli ve Selçuklu sultanlarının ilgi duydukları ilimleri öğrenmeye gayret ettikleri anlaşılmaktadır.

Gurlu kabile reisleri ve soylular Abbas'ın idaresinden memnun değillerdi. Sultan İbrâhîm de Abbas'ın ödemesi gereken haracı göndermemesi üzerine ona karşı bir sefer düzenledi ve Abbas'ın iyi vasıflarıyla bilinen oğlu Emîr Muhammed'i Gurlular'ın idaresiyle görevlendirdi (458/1066). Emîr Muhammed Gazne sarayı ile dostane ilişkilerini devam ettirdi. Emîr Muhammed'in ölümünden sonra yönetimi Kutbüddin Hasan devraldı (492/1099). Kendisinin "melik" ünvanını benimsemesi, siyasî olarak parçalanmış olan Gur topraklarını idaresi altında birleştirdiğini gösterir. Gur'daki âsi kabile reisleriyle savaşılar onları direnişlerini kırmış ve isyanlarını bastırmıştır. Kutbüddin Hasan'ın ölümünün (493/1100) ardından Gur ordusu âsileri yenilgiye uğratıp tamamen yok etti. Kutbüddin Hasan'ın yerine oğlu Melik İzzeddin Hüseyin geçti (493/1100).

Kültüre değer veren Melik İzzeddin Hüseyin din adamlarını, âlimleri ve kabili-

yetli kimseleri himaye etti. Oğullarından yedisinin ilim tahsil etmesini, ikisinde savaş ve devlet idaresi sanatlarını öğrenmesini sağladı. Bütün Gur ülkesinde hâkimiyeti elinde bulundurmakla birlikte güçlü komşuları olan Selçuklu İmparatorluğu ve Gazneli'lerle silâhlı bir çatışmaya girmekten kaçındı. Her iki devlete de yıllık haraç karşılığı olmak üzere hediyeler gönderdi. Bu hediyeler arasında zırhlar, miğferler, ve arslanları andıran meşhur köpeklerin bulunduğu kaydedilir. Melik İzzeddin Hüseyin ve halefi Seyfeddin Sûrî, Gazne Sultanı Behram Şah'ı yenerek "sultan" unvanını aldılar (1148). Bundan sonra Şensebânî idarecileri bu unvanı benimsediler ve yeni fetihlerle topraklarını genişlettiler. Fîrûzkûh şehri Seyfeddin Sûrî zamanında (1146-1149) kardeşleri Kutbüddin Muhammed ve Bahâeddin Sâm tarafından kuruldu. Seyfeddin Sûrî'nin Gazne tahtını ele geçirmesi üzerine (1148) kardeşi ve halefi Bahâeddin Sâm, başşehri Herat-Gazne arasındaki Estiyâ'dan Fîrûzkûh'a taşındı. Sultan Bahâeddin aynı zamanda yaptırdığı diğer dört müstahkem kale ile de ün kazanmıştır.

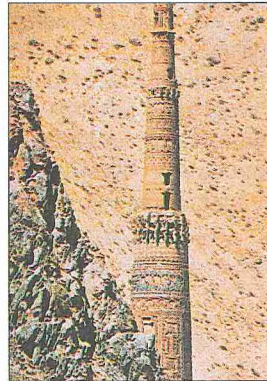
Onun ölümünden (1149) sonra tahta geçen ve Şensebânî hânedanına gerçek şöhretini kazandıran Alâeddin Hüseyin Cihânsûz, ileri görüşlü ve ihtiras sahibi bir kimse olarak yayılmacı bir politika güttü ve başarılı oldu. Cihânsûz'un ölümü (1161) üzerine yerine oğlu Seyfeddin Hüseyin geçti.

Sultan Seyfeddin Hüseyin adaletli ve yardımsever bir Sünnî müslümandı. Babasının zulmüne uğrayan kişilere yardım etti. Ülkesindeki İsmâîlî dâileri ortadan kaldırdı ve Sünnî liderleri destekledi. Fakat hükümdarlığı kısa sürdü. Oğuzlar'a karşı 1163 yılında başlattığı bir sefer sı-

rasında Sipehsâlâr Vermiş Şîsânî'nin küçük kardeşi Ebû'l-Abbas tarafından öldürüldü. Vermiş Şîsânî de daha önce Sultan Seyfeddin tarafından öldürülmüştü. Seyfeddin Hüseyin'in ölümü üzerine Oğuz Türkleri Gurlu ordusunu bozguna uğrattı.

Sipehsâlâr Ebû'l-Abbas savaştan sonra Garcistan'a gitti, Burada Sultan Bahâeddin Sâm'ın oğlu Gıyâseddin Muhammed'i tahta geçirdi ve onu Fîrûzkûh'a götürdü. Kısa bir süre sonra Bâmiyân'da amcasıyla birlikte kalan küçük kardeşi Şehâbeddin de (daha sonra Sultan Muizzüddin Muhammed) yeni sultana katıldı. Sultana annesi tarafından akraba olan Ebû'l-Abbas onlardan ülkeyi tavsiyelerine uygun olarak yönetmelerini bekledi, ancak bu gerçekleşmedi. Bunun üzerine onların aleyhine amcaları Bâmiyân hâkimi Fahreddin Mesud ile iş birliğine girdi. Fakat Gıyâseddin Ebû'l-Abbas'ı öldürterek bu gaileden kurtuldu. Cûzcânî, Sultan Gıyâseddin Muhammed ve kardeşinin Ebû'l-Abbas'a karşı Sultan Seyfeddin Hüseyin'in öldürülmesinden dolayı kin beslediklerini ve sarayı ziyareti sırasında onu öldürmeleri için Türk muhafızlarına emir verdiklerini söyler; Muhammed Avfî de bu emrin yerine getirildiğini kaydeder. Gıyâseddin Muhammed ve kardeşi daha sonra da amcalarına karşı harekete geçtiler. Yeğenlerine mukavemet edemeyeceğini anlayan Fahreddin Mesud onlarla anlaşarak Bâmiyân'a döndü ve çok geçmeden öldü. Yerine geçen oğlu Şemseddin Sultan Gıyâseddin tarafından da tanındı ve sadakatinden dolayı kendisine sultan unvanı verildi.

Sultan Gıyâseddin'in hükümdarlığı zamanında (1163-1202) Gurlu hâkimiyeti zirveye ulaştı. Sultan önce Germsîr ve Zemindâver bölgelerini fethederek topraklarına kattı. Daha sonra Selçuklu hânedanına mensup Bahâeddin Tuğrul'un idaresinden memnun olmayan halkın daveti üzerine Herat'a göndeldi ve burayı da ele geçirdi. Herat'tan sonra Kades, Kelifân ve Seyfrûd bölgelerini zaptetti. Ayrıca bütün Gürcistan bölgesini ve Tâlekân'ı da hâkimiyeti altına aldı. Sultan Gıyâseddin Cerum ve Tekinâbâd'ın idaresini kardeşi Muizzüddin Muhammed'e verdi. Mahallî reislerin kendisinin hâkimiyetini tanıdığı Sicistan'dan (Sistan) döndükten sonra süvarilerine Gazne bölgesindeki Oğuz Türkleri'ne saldırıp şehri yağmalamaları için yetki verdi. Daha son-

Sultan
Gıyâseddin
Muhammed
b. Sâm'ın
inşa ettirdiği
cam minare -
Fîrûzkûh /
Afganistan

ra Gur'un ve Horasan'ın çeşitli bölgele-
rinden gelen orduları topladı ve 1173'te
Gazne'yi aldıktan sonra buranın idare-
sini sultan unvanını verdiği kardeşi Mu-
izzüddin Muhammed'e bıraktı.

Sultan Muizzüddin Gazne'de, sadece
idaresi altındaki halkın durumunu iyileş-
tirmek için kardeşiyle rekabete girmek-
le kalmadı, aynı zamanda Hindistan'ın
zengin bölgelerini fethetmek suretiyle
de büyük bir başarı kazandı. Onun Hin-
distan'da fethettiği yerlerden elde etti-
ği ganimetle her iki kardeş güçlerini art-
tırdılar, şehirlerini ekonomik ve kültü-
rel bakımdan geliştirdiler. Gazne bir kül-
tür ve eğitim merkezi olarak yeniden
canlandı.

Fahr-i Müdebber olarak tanınan çağ-
daş müellif Muhammed b. Mansûr, Gaz-
ne şehrini Oğuzlar'ın tahribatından kur-
taran Sultan Muizzüddin Muhammed'in
aynı zamanda Karmatîler'in tehdidine
karşı halkın hayatını ve mallarını da em-
niyet altına aldığını belirtir. Güvenliğin
sağlanması ile ticaret ve alışveriş can-
landı, bölgede yaşayan halkın refah se-
viyesi yükseldi. İlim adamları ve sanat-
kârlar himaye edildi. Sultan Muizzüddin,
önce Mülta ve Yukarı Sind Karmatî Kral-
lığı'nın topraklarını ele geçirdi (571/1175-
76), daha sonra Sind çölü üzerinden Gu-
cerât Hindû Krallığı'nın topraklarına gir-
di; ancak burada yenildi ve geri püskür-
tüldü (574/1178-79). Bu yenilgi, onun
Hindistan'ın fethiyle ilgili harekât planını
değiştirmesine sebep oldu. Stratejik ba-
kımdan Lahor'un Gazneliler için daha
iyi bir üs olacağına inandığından 1178-
1180'de Peşâver'i zaptetti ve buradan
Lahor üzerine yürüdüyse de Lahor şehri
kuvvetli bir şekilde tahkim edildiği için
başarı sağlayamadan geri dönmek zo-
runda kaldı (576/1180-81). Karmatîler'in
Mülta ve Yukarı Sind'den Aşağı Sind'e
kaçmaları ve bölgedeki Gurlu subayları-
na karşı bir tehdit unsuru oluşturmala-
rı üzerine Sultan Muizzüddin Lahor'un
fethinden önce onların gücünü kırma-
ya karar verdi. 1182'de Sind'e girdi. De-
bul Limanı dahil bütün Aşağı Sind böl-
gesi Karmatîler'den temizlendi. Daha
sonra sultan zengin ganimetlerle Gaz-
ne'ye döndü. Son Gazneli hükümdarı
Hüsrev Melik 1186'ya kadar Muizzüd-
din'e karşı Lahor'u savundu. Askerî güc-
le Lahor'u ele geçiremeyen Muizzüddin
Muhammed şehri zaptetmek için hileye
başvurdu. Gazne'de rehin bırakılmış olan
Hüsrev Melik'in oğlu Melikşah'ı dostluk
mesajıyla birlikte Lahor'a gönderdi. Oğ-

lunun serbest bırakıldığını haber alan
Hüsrev Melik sevinç içinde zamanını eğ-
lence ile geçirmeye başladı. Ancak Sul-
tan Muizzüddin Melikşah'tan daha ön-
ce geceleyin Lahor'a vardı. Bunun üzeri-
ne Hüsrev Melik metanetini kaybede-
rek teslim oldu ve Garcistan'a gönderil-
di; 1192 yılında da oğlu Melikşah'la bir-
likte öldürüldü. Lahor'un zaptı Gurlu-
lar'ın Hindistan'ın kuzeyine de yayılma-
sını sağladı.

1190'da Tabarhinda Kalesi'nin Sultan
Muizzüddin tarafından zaptedilmesi üze-
rine Ecmîr Hükümdarı Prithivi Raj bü-
yük bir orduyla harekete geçti ve Tabar-
hinda Kalesi'ni kuşattı. Sultanın tayin
ettiği Melik Ziyâeddin Tülekî kaleyi ce-
saretle savundu. 1191'de Tarain ovasın-
da iki ordu arasında şiddetli bir muha-
rebe oldu. Muizzüddin'in ordusundaki
subaylar kaçmaya başlayınca sultan or-
dunun merkezini bizzat idare etmeye
başladı ve büyük bir cesaret gösterdi;
ancak yaralanarak geri çekilmek zorunda
kaldı. Gazne'ye dönünce ordusunu yeni-
den düzenleyen Sultan Muizzüddin hazır-
lıklarını tamamladıktan sonra 1192 yılın-
da tekrar Prithivi Raj'a karşı savaşmaya
başladı. Bu defa farklı bir taktik uyguladı.
Yapılan savaşta Prithivi Raj mağlûp
oldu ve yakalanarak öldürüldü. Bu zaferle
Gurlular siyasî hâkimiyetlerini Sind'-
den Bengal körfezine kadar yaydılar.

Gurlular'ın şöhretinin artması üzerine
Abbâsî halifesiyle Sultan Gıyâseddin Mu-
hammed arasında diplomatik ilişkiler
kuruldu. Abbâsî halifesi hâlâ Sünnî müs-
lûmanlar nezdinde büyük bir itibara sa-
hipti ve bütün İslâm dünyasının meşrû
lideri olarak görülüyordu. Bir ülkedeki
sultanın idaresini meşrûlaştırıyordu. Sel-
çuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasından
ve Gazneli hânedanının ortadan kalk-
masından sonra Orta Asya ve Horasan'-
da hükümdarlığının tasdik edilmesi için
halifeye başvuran yegâne kişi Gıyâsed-
din Muhammed oldu.

Sultan Alâeddin Tekiş'in 1200 yılında
ölümü üzerine Gurlular Hârizmşahlar'a
karşı savaş açtılar ve Nişâbur'u kolay-
lıkla ele geçirdiler. Ertesi yıl Mervüşşah-
cân'ı, ardından Serah bölgesini zaptetti-
ler. Böylece bütün Horasan Gurlular'ın
kontrolü altına girdi. Sultan Alâeddin Mu-
hammed Hârizmşah, Horasan kendisi-
ne verildiği takdirde idaresi altında bu-
lunan bölgeleri Gurlular'ın bir vassâli ola-
rak idare etmek istediğini belirtti. Fa-
kat bu isteği reddedildi.

Muizzüddin, kardeşi Sultan Gıyâsed-
din'in ölüm haberini alınca Herat'a dön-
dü. Hânedanın lideri olarak hâkimiyeti
altındaki toprakları akrabaları ve yaşlı
aristokratlar arasında paylaştırdı. Ferah
ve İsfizâr vilâyetleriyle Büst şehrini Gı-
yâseddin Muhammed'in oğlu Gıyâsed-
din Mahmûd'a, Gur bölgesiyle Gersmîr
ve Zemindâver vilâyetlerini ve Fîrûzkûh'u
Gıyâseddin'in damadı Melik Ziyâeddin
Muhammed'e, sultanın kız kardeşinin
oğlu Nasîrüddin Alp Gazi'ye de Herat ve
ona bağlı yerlerin idaresini verdi. Daha
sonra da kendisi Gurlu asillerle birlikte
Gazne şehrine gitti.

Hârizmşah Alâeddin Muhammed'in
Horasan'daki Gurlular'a karşı savaş aç-
ması üzerine Sultan Muizzüddin Hârizm'i
zaptetmeye karar verdi. Hindistan'dan
gelen savaş filleriyle desteklenen, biz-
zat başında bulunduğu kuvvetli bir or-
duyla harekete geçti. Yapılan savaşta
Hârizmşah yenildi ve geri püskürtüldü.
Hârizm civarına ulaşan Sultan Muizzüd-
din Karasu Kanalı'nın kıyısında ordugâh
kurdu. Erzak azalınca da Belh'e çekilme-
ye karar verdi. Fakat Hârizmşah'a yar-
dım etmek için Semerkant hanı ile bir-
likte Ceyhun nehri kıyısına ulaşan büyük
bir Karahıtay ordusu Gurlular'ın yolunu
kesti. Sâlâr Hüseyin Harmîl kumanda-
sındaki Gurlu öncü kuvvetleri gayri müs-
lim Karahıtaylar karşısında başarı sağ-
layamadı ve geri çekildi. Ertesi gün Ka-
rahitaylar tekrar göründüler. Askerleri-
nin bir kısmı kaçmış veya öldürülmüş
olan Sultan Muizzüddin birkaç yüz as-
keriyle kaldı ve Endhûd Kalesi'ne sığın-
dı. Karahıtaylar'ın müttefiki olan Semer-
kant'ın müslüman hükümdarı Osman ve
Türkistanlı müslüman asiller barış için
araya girdiler. Bunun üzerine Karahi-
taylar'ın reisi hazineler ve filler karşılı-
ğında barış yapmaya razı oldu. Sultan
Muizzüddin 1204 yılında Gazne'ye dön-
dü. Daha sonra Kuzeybatı Peñcap'taki
Hokar reisinin isyan ederek Lahor ile
Gazne arasındaki yolu kapatması üze-
rine Pencap'ta Hokarlar'ın üzerine yü-
rüdü ve onları yendi. Liderlerinin müs-
lûman olması üzerine de âsileri affet-
ti. Sultan Muizzüddin geri dönerken İn-
dus nehri kıyısında Demyek'te kurulan
ordugâhta namaz kıldığı sırada bir İs-
mâilî fedaisi tarafından öldürüldü (602/
1206).

Sultan Muizzüddin'in öldürülmesi Şen-
sebânî hânedanının tarihinde bir dönüm
noktası teşkil etti. Şensebânî prensle-
ri arasındaki birlik bozuldu. Hârizmşah

Alâeddin Muhammed iç çekişmelerden faydalanarak bütün Horasan'ı kontrolü altına aldığı gibi Gazne ve çevresindeki bölgelerde bulunan Gurlu idarecileri de tesirsiz hale getirmeye çalıştı. Sultan Muizzüddin'in ölümünün ardından on yıl içinde Gurlu İmparatorluğu'nun İndus nehrine kadar varan bölgeleri Hârizmşahlar'ın, Kuzey Hindistan ise Kutbüddin Aybeg'in hâkimiyeti altına girdi.

Gurlular idarî sistemde Gazneliler ve Selçuklular'ı örnek aldılar. Bu hânedanda da sultan mutlak hâkim olup idarenin başında bulunuyordu. Gurlular'da tahta geçişi düzenleyen bir kural bulunmamakla beraber daha büyük olan evlât hükümdar olurdu. Bunun yaşı kükse hükümdarın kardeşleri veya yeğenlerinden biri yerine geçerdi. Gurlu hükümdarlarından sekizi babalarına halef oldu. Üçü kardeşlerinin, ikisi amcalarının yerine, biri de yeğeninden sonra tahta çıktı. Sultanın yanında en yetkili kişi vezirdi ve idarenin yürütülmesinden sorumlu idi. Gurlular'ın en geniş topraklara sahip olduğu dönemde ülke on idarî bölgeye ayrılmıştı (Gur ve Garcistan, Bâmiyân, Belh, Büst, Horasan, Gazne, Kâbil, Kirman, Lahor [Sind ve Pencap dahil] ve Delhi merkez olmak üzere Hindistan). Devlet işleri Dîvân-ı Vezâret, Dîvân-ı Vekîl-i Der, Dîvân-ı İnşâ, Dîvân-ı Berîd, Dîvân-ı Kazâ ve Dîvân-ı Arz tarafından yürütülüyordu. Saraydaki en yetkili kişi emîr-i der (vekîl-i der) olup onun emrinde emîr-i hâcib, çetrdâr, emîr-i şikâr, emîr-i meclis, çaşnigîr, sâkî-i hâs, devâtdâr, hazinedar ve ferrâş gibi kişiler görev yapmaktaydı.

Devletin başlıca gelir kaynakları haraç, ganimet, ihraç edilen mallardan alınan vergiler, tâbi devletlerin ödediği vergiler, çeşitli hükümdar ve eyalet valileri tarafından gönderilen hediyelerden oluşuyordu.

Çeşitli kabilelerin kalelerde garnizonları vardı. Ordu süvari ve piyade birliklerinden oluşur, piyadeler daha çok savunma savaşlarında görev alırdı. Ayrıca savaşlarda fillerin kullanıldığı görülmektedir. Özellikle gayri müslim Karahitaylar'a karşı düzenlenen seferlere çok sayıda gönüllü (mütaviün) katılır, savaş zamanlarında tâbi devletlerin orduları da sipehsâlârin emrine girerdi. Ordunun bütün masrafları Dîvân-ı Arz tarafından karşılanırdı. Sipehsâlâr bu divanın başkanı olan âriza karşı sorumlu idi. Gıyâseddin ve Muizzüddin devirlerinde Merv, Herat, Se-rahs, Tâlekân, Nişâbur ve Tûs'ta inşa edi-

len kalelerde askerî birlikler yetiştirilirdi. Muizzüddin devrinde savaşan birliklerin sayısı 120.000 kişiye ulaşmıştı.

İslâm öncesi dönemde Gur bölgesinin birbirine düşman olan çeşitli kabileler arasında paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Putperest olan bu kabileler Farsça'nın farklı lehçelerini konuşuyorlardı. Komşu bölgelerin Araplar tarafından fethedilmesi üzerine İslâmiyet Gur sınırları içinde yayılmaya başladı. İslâmiyet'in en geç yayıldığı bölgelerden biri de Gur topraklarıydı. Bununla beraber XI. yüzyıla doğru halkın büyük bir bölümü Müslümanlığı kabul etmişti. Fakat İslâm dini hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları için Ebû Abdullah Muhammed b. Kerrâm-en-Nişâbüri tarafından kurulan Kerrâmiyye mezhebini benimsemişlerdi. Kerrâmiyye mensupları hem Sünnîler'i hem de Şiîler'i itham ederek Horasan, Garcistan ve Gur'da kendi fikirlerini yaydılar. Kerrâmîler zâhidliğe önem verdikleri için, daha sonra Horasan ve çevresinde onların yerine geçen Sünnî süflilerin ilk temsilcileri sayıldılar.

Birçok Şensebânî prensi gibi Sultan Gıyâseddin Muhammed ve Sultan Muizzüddin kardeşler de başlangıçta Kerrâmiyye mezhebine mensuptular. Ancak daha sonra bu mezhepten ayrıldılar. Sultan Gıyâseddin Şâfiî mezhebinin öğretilerinden etkilenecek bu mezhebe girdi. Sultan Muizzüddin de Hanefî oldu. Gıyâseddin'in Şâfiî mezhebine girmesi üzerine Kerrâmiyye mezhebi ulemâsının lideri İmam Sadreddin Ali Heysem Nişâbüri sultanı hicveden bir şiir yazdı. Sultan bundan memnun olmamakla beraber onu cezalandırmadı. Sultan Gıyâseddin, farklı mezheplere ve dinlere mensup kişilere müsamaha gösterdiği için Cüzcânî tarafından da övgüyle anılmaktadır. Alâeddin Hüseyin zamanında İsmâîlî dâiler Gur'da fikirlerini yaymaya başladılar. Fakat onun oğlu ve halefi Seyfeddin Hüseyin İsmâîlîler'e büyük tepki gösterdi ve bu bölgede faaliyetlerde bulunan dâiler öldürüldü. Gurlular Horasan ve Gazne'ye de hâkim olunca devrin meşhur âlimleri Gurlu sarayında toplanmaya başladılar. Sultan Gıyâseddin Şâfiî mezhebine intisap edince bu mezhep daha fazla itibar gördü. Bununla beraber Gurlular'ın hâkimiyetindeki topraklarda İsmâîlîler, Şiîler, Hâricîler, Hindûlar, Budistler, hristiyanlar ve yahudiler de vardı.

Gıyâseddin ülkenin hemen her tarafında medreseler ve hankahlar yaptır-

dı. Horasan ve Mâverâünnehir'deki ilim adamlarını sarayına davet etti ve onları himayesine aldı. Bu sayede Fîrûzkûh bir ilim ve kültür merkezi haline geldi. Kültür faaliyetleri Bağdat'tan Herat'a kaydı. XII. yüzyıl sonunda dinî ve gayri dinî ilimlerin okutulduğu Herat medreseleri meşhur oldu. Ünlü düşünür Fahreddin er-Râzî, Alamut İsmâîlîleri'nin şerrinden kaçıp Sultan Gıyâseddin'in sarayına sığındı ve orada büyük bir şöhrete kavuştu. Sultan, Herat Camii yakınında Fahreddin er-Râzî için bir medrese yaptırdı. Pek çok âlim onun etrafında toplandı. Râzî, *Risâle-i Bahâ'îyye* adlı eserini Gurlu Meliki Bahâeddin Sâm'a takdim etti; meşhur eseri *et-Tefsîrû'l-kebirî* (*Mefâtihul-ğayb*) Gıyâseddin döneminde yazdı. Fahreddin Mübârek Şah da bu devrin meşhur müelliflerindendi. Kendisi de iyi bir hattat olan Gıyâseddin bu sanata yakın ilgi gösterdi. Ferîd Kâfî, Şehâbeddin ve Fahrülküttâb dönemin meşhur hattatlarındandır. Tâcülküttâb Se-rahsî de Gıyâseddin devrinde Gazne sarayında meşhur oldu. Herat hat ekolü XII. yüzyılda en parlak dönemini idrak etti.

Gurlu sultanları şairleri de saraylarına çağırıp himaye etmişlerdir. Ziyâeddin Herevî, Tâceddin Timrânşah, Hakîm Muhammed b. Ömer el-Ferkadî, Ferîdüddin Mahmûd el-Herevî, Zeynüddin es-Sicîzî, Ebû Bekir b. Ömer et-Tirmizî Gurlular döneminde yaşayan başlıca şairlerdir.

Sultan Gıyâseddin süflilere çeşitli ih-sanlarda bulunmuş, onlar için ribât ve hankahlar tesis etmiştir. Herat'ta yaptırdığı meşhur ribâta Şeyh Şemseddin Muhammed el-Kirmânî'yi yerleştirmişti. Şeyh Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın torunu Muhammed b. Münver de *Esrârü't-tevhîd fî makâmâtî Şeyh Ebi's-Sa'îd* adlı eserini Gıyâseddin Muhammed'e ithaf etmiştir.

Şensebânî hükümdarları Gur'da ve fethettikleri topraklarda şehirler kurarak, kaleler inşa ederek komşu imparatorlukların sultanlarıyla rekabet ettiler. Gıyâseddin Muhammed sanat ve kültürde güçlü Orta Asya ve İran hükümdarlarını geçmeye çalıştı. İmparatorluğu-nun değişik bölgelerinde saraylar, köşkler ve bahçeler yaptırdı. Zemindâver'i kış mevsimi, Fîrûzkûh'u da yaz mevsimi için hükümet merkezi olarak seçmişti. Zemindâver yakınlarında içerisinde köşkler bulunan, Bağ-ı İrem adını verdiği bir bahçesi vardı. Cüzcânî'ye göre dünyadaki hiçbir bahçe bununla mukayese edi-

lemezdi. 1193'te Kutbüddin Aybeg'in Delhi'de yaptırdığı Kutub Minâr'ın benzeri olan Cem'deki yüksek minare Sultan Gıyâseddin'in âbidesi olarak hâlâ ayakta durmaktadır.

Sultan Muizzüddin ağabeyinden daha dindardı; büyük medreseler, hastahaneler ve ribâtlar inşa ettirerek Gazne'yi eski şöhretine kavuşturmuştu. Onun cömertliği ve halkın refahıyla yakından ilgilenmesi Hindistan'daki Türk sultanlarına ilham kaynağı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Târîh-i Sîstân (nşr. Bahâr), Tahran 1314 hş., s. 24, 27-28, 177, 206, 339, 358-359, 365, 388, 392, 395, 400-401, 412; Utbî, *Târîh-i Yemenî*, Lahore 1300, s. 241 vd.; a.e. (trc. Ebû's-Şerîf el-Cerbezekânî, nşr. Ca'fer-i Şîâr), Tahran 1345, s. 312-313; Ebû'l-Fazl Beyhâkî, *Târîh-i Âl-i Sebüktegin*, Tahran 1324, s. 114-115; Fahreddin Mübâreksah, *Mukaddime-i Şecere-i Ensâb: Tarîkh-i Fakhr 'Uddin Mubarak Shah Marvaridî* (nşr. E. Denison Ross), London 1910, s. 91, 93, 156-158, 192, 229, ayrıca bk. İndeks; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 190-191; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 218; Nesevî, *Sîretü's-sultân Celâiddin Mengübürtî* (nşr. A. Hamdî), Kahire 1953; Avfî, *Cevâmî'u'l-hikâyât* (nşr. Muhammed Nizâmeddin), Haydarâbâd 1966, I/2, s. 467-468; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, Kâbil 1963, I, 318-319, 330-333, 334, 335-336, 394-395; II, 135; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Öz-

türk), II, 17, 19, 22, 37-44, 47-48, 51, 68-69, 111, 160-161, ayrıca bk. İndeks; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVI, 87-122; Hasan Nizâmî, *Tacü'l-meşrî*, London British Library, nr. Add. 7623, vr. 43^b, 44^a-45^a, 51^a; Abdülkâdir el-Bedâünî, *Muntakhabu't-Tawârih* (trc. G. S. A. Ranking), Delhi 1986, I, 62-66, 68, 70, 73, 77, 228; Bahâeddin M. Müeyyed el-Bağdâdî, *et-Teveşşül ile't-teressül*, Tahran 1315, s. 145, 153, 156, 161, 198, 312; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905; W. Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, London 1928, bk. İndeks; Muhammed Abdul Ghafur, *The Girds, History, Culture and Administration* (doktora tezi, 1961), Hamburg Üniversitesi-Bibliothek, nr. D 177; Muhammed Nazım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, New Delhi 1971, s. 78; C. E. Bosworth, *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay*, New York 1977, s. 111-131; a.mlf., "The Rise of the Karamiyya in Khurasan", *MW*, L/1 (1960), s. 5-14; a.mlf., "The Early Islamic History of Ghur", *CAJ*, VI (1961), s. 116-133; a.mlf., "*Ghūrids*", *El²* (İng.), II, 1099-1104; a.mlf., "*Alā²-al-Din*", *Elr*, I, 777; a.mlf., "*Alā²-al-Din Atsız*", a.e., I, 777-778; a.mlf., "*Alā²-al-Din Hosayn*", a.e., I, 778-779; Ghulam Rabbani Aziz, *A Short History of the Khwarazmshahs*, Karachi 1978, bk. İndeks; Muhammed Habîb, *Collected Works of Mohammad Habib*, New Delhi 1981, II, 140; *History of India*, III, 36-62; Gulam Mustafa Khan, "A History of Sultan Bahram Shah of Ghaznin", *IC*, XXIII (1949), s. 200-217; Janine Sourdell-Thomine, "L'Art Güride d'Afghanistan A Propos d'un Livre Récent", *Arabica*, VII, Leiden 1960, s. 273-280; T. W. Haig, "Muhammad b. Sām", *El²* (İng.), VII, 409-410.

IQTIDAR HUSAIN SIDDIQUI

GURRE

(الغرة)

Anne rahmindeki çocuğun (cenin) düşürülmesinden dolayı ödenmesi gereken tazminat.

Gurre kelimesi (çoğulu gurer) sözlükte "atın alınındaki beyazlık; bir şeyin başlangıcı ve göze ilk çarpan kısmı; bir şeyin en iyisi, en değerlisi; yüzdeki güzellik ve parlaklık; beyaz köle ve câriye" gibi mânalara gelir. Meselâ kamerî ayın ilk gününe "gurretü's-şehr", malların kıymetlisine "gurretü'l-emvâl, gurretü'l-emtia", bir kabilenin en şereflişine "gurretü'l-kavm" denir. Gurre "yüzdeki nur, beyazlık, parlaklık; köle, câriye" anlamlarında hadislerde kullanılmıştır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğrr" md.).

Fıkıhta gurrenin iki anlamı vardır. Bunlardan birincisi, "abdest sırasında yüzde yıkanması vâcip olan yerlerin dışında kalan yerleri yıkamak"tır. Bunun cevazı hakkında Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ittifak etmişlerse de Hanefîler gurreyi abdestin âdâbından, Şâfiîler sünnetlerinden, Hanbelîler de müstehaplardan kabul etmişlerdir. Mâlikîler ise bunu dinde aşırı gitme olarak değerlendirdikleri için mekruh saymışlardır.

Gurrenin İslâm hukukunda yaygın olan ikinci anlamı, "düşürülen ceninden dolayı verilmesi gereken malî tazminat"tır. Hz. Peygamber, iki kadın arasındaki bir kavga sonunda hamile olanın çocuğu düşünce bir köle veya câriye ödenmesine hükmetmiştir (Ebû Dâvûd, "Diyât", 19; Tirmizî, "Diyât", 15; Nesâî, "Kasâme", 39). İslâm hukukçuları, ceninin diyetinin annenin diyetinin onda biri (tam diyetin yirmide biri), yani beş deve, 50 dinar veya 600 dirhem (Hanefîler'e göre 500 dirhem) olduğunu ifade etmişlerdir. Bu miktar bir bakıma Resûl-i Ekrem'in cenin için takdir ettiği gurrenin deve, altın veya gümüş cinsinden değeridir.

Ceninin müessir bir fiil, tehdit, korkutma veya ilaç kullanma sonucunda düşmesi, bunları gerçekleştiren kişinin ceninin annesi, babası veya başka bir kişi olması, bu kişinin ceninin düşmesini kastedip etmemesi hükmü değiştirmez. Hanefîler'e göre çocuğun düşmesine anne sebep olmuşsa, babanın izni bulunduğu veya kasıt unsuru olmadığı takdirde gurre ödenmez.

Düşürülen ceninden dolayı gurre ödenmesi için ceninin ölü olarak düşmesi, organlarının kısmen de olsa belirmiş olması ve bu sırada annenin hayatta bu-

GURLU (ŞENSEBÂNÎ) HÜKÜMDARLARI (Gur ve Gazne'de hüküm süren asıl kol)

Muhammed b. Sûrî	390 (1000)
Ebû Ali	401 (1011)
Şîs	(?)
Abbas	451 (1059)
Muhammed	458 (1066)
Kutbüddin Hasan	492 (1099)
İzzeddin Hüseyin	493 (1100)
Seyfeddin Sûrî	540 (1146)
I. Bahâeddin Sâim	544 (1149)
Alâeddin Hüseyin	544 (1149)
Seyfeddin Hüseyin	556 (1161)
Gıyâseddin (Şemseddin) Muhammed	558 (1163)
Muizzüddin (Şehâbeddin) Muhammed	599 (1203)
Gıyâseddin Mahmud	602 (1206)
II. Bahâeddin Sâim	609 (1212)
Alâeddin Atsız	610 (1213)
Alâeddin (Ziyâeddin) Muhammed	611-612 (1214-1215)

Bâmiyân ve Toharistan Kolu

Fahreddin Mesud	540 (1145)
Şemseddin Muhammed	558 (1163)
Bahâeddin Sâim	588 (1192)
Celâleddin Ali	602-612 (1206-1215)